

LIAUDIES MENAS

The horse in folk art works

Virginijus Jocys

The text reveals the treatment of the image of the horse in contemporary visual and early sacred Lithuanian folk art. Images of the horse in archaeological finds, folklore, and symbolism are discussed, along with its use in calendar celebration customs. Horse images are also found in folk art exhibitions organised by both the LNMA and regional museums. It may be said that the horse is an important part of the Lithuanians’ (Aestii) life in general, the thousand years of Lithuania’s history, culture and national

identity, seen and recognised through the legacy of our spiritual and material heritage, as well as through folk art. In the discussion of sacred folk art, the relationship between the image and historical documentation is reviewed, while in the field of contemporary visual art, the author investigates causal reasons for the origin of images and symbols, drawing attention to auxiliary fields of culture and history, such as archaeology, folklore, mythology and heraldry.

Žirgas, arklys liaudies meno darbuose

Virginijus Jocys

Dauguma žmogaus gyvenimo reiškinių, jį supančių simbolių (augalija, gyvūnija ir kt.), pasireiškiančių ornamentais, architektūrinėmis formomis ir kompozicijomis, aptariama, vertinama, tyrinėjama juos siejant su žmogumi, bendruomene, tauta, valstybe įvairiais jų gyvavimo laikotarpiais. Negalime sakyti, kad žirgo, arklio¹ vieta Lietuvos istorijoje, kultūroje visai netyrinėta, bet tyrimų vis dar trūksta.

Ne vienas tyrėjas pripažįsta, kad žirgas, arklys priešistorinių bendruomenių gyvenime užėmė garbingą vietą greta žmogaus ir ūkinėje, ir dvasinėje srityje.² Kasdien šis gyvulys nešdavo ir veždavo mantą, juo buvo jojama, jis aukotas ir laidotas kartu su žmonėmis arba atskirai. Arklys buvo ir vienas iš individų socialinio statuso simbolių. Tam tikrais istoriniais tarpsniais arklio mėsa naudota maistui. Iš arklio kaulų ar kitų

¹ Arklio ir žirgo reikšmė šiame straipsnyje vartojama lygia-grečiai ir sinonimiškai. Kiti tyrėjai kai kada šias reikšmes skiria. Plačiau apie tai – žr. kitose straipsnio dalyje.

² Razauskas D., *Vytis simbolikos požiūriu: baltas raitelis su iškeltu kalaviju raudoname lauke*, Vilnius: Aidai, 2008, <https://archive.org/details/razauskas-vytis-simbolikos-poziru.-2008.-lt/page/4/mode/2up> [žiūrėta 2024 12 15]; Šukytė G.,

Arklys lietuvių tradiciniame folklore: daktaro disertacija, <https://chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgcle-findmkaj/https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2108931/datastreams/MAIN/content>; <https://www.lituanistika.lt/content/74274> [žiūrėta 2024 02 11]; Volkaitė-Kulikauskienė R., *Lietuvio kario žirgas*, Vilnius: Mintis, 1971, p. 32.

TYRIMAI

3

Tumėnas V., „Žirgelių“ rašto semantinis laukas“, *Liaudies kultūra*, 1997, nr. 2; Macijauskienė V., „Žirgo vaidmuo lietuvių pasaulyje“, *Mokslo Lietuva*, 2015, nr. 2; Vyšniauskas M., „Žirgai mene“ (I dalis), 2017 06 26; (II dalis) 2017 08 04, www.kamane.lt [žiūrėta 2024 02 11].

4
Macijauskienė V., *op. cit.*; Laikrodžių muziejaus paroda „Vytis istorijoje ir dailėje“ 2019 m. gruodžio 20–2020 m. kovo 3 d., <https://www.lndm.lt/laikrodziu-muziejaus-paroda-vytis-istorijoje-ir-daileje/> [žiūrėta 2024 02 11].

5
Vyšniauskas M., *op. cit.*

6
2022 m. gegužės 24 d. Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino rezoliuciją „Dėl 2023 metais minėtinų svarbių datų, įvykių ir asmenybių sukakčių“ (2022-05-24 Nr. XIV-1126), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TA-D/2e243150dce811ecb1b-39d276e924a5d> [žiūrėta 2024 02 11].

7
Žr. www.istorija.lt/data/public/uploads/2021/03/lim-1988-17-mokslinio-gyvenimo-kronika-p-210-236.pdf [žiūrėta 2025 0214].

8
Žr. <https://www.plunge.lt/events/mokslina-konferencija-nacionaline-zemaituku-zirgu-veisle-istorija-is-saugojimas-ir-aktualijos/> [žiūrėta 2024 12 15].

9
Žr. <https://www.amb.lt/lt/renginiu-kalendorius/mokslina-praktine-konferencija-zirgas-lietuviu-kulturoje/4016> [žiūrėta 2024 12 15].

10
Merkevičius A., Muradian L., „Ankstyviausi žirgų palaikai laidojimo objektuose Lietuvoje“, *Archaeologia Litvana*, 2015, t. 16, p. 28–39, <https://www.zurnalai.vu.lt/archaeologia-litvana/article/view/9841/7731> [žiūrėta 2024 12 15].

kūno dalių (odos, ašutų) buvo gaminami dirbiniai. Arklys buvo kasdienio žmogaus gyvenimo bendrakeleivis visais etapais – nuo gimimo iki mirties. Arklio atvaizdų įvairiais pagarbą ir dvasinę apsaugą perteikiančiais ženklais ir simboliais atsirasdavo ant namų kraigų, jų būdavo įaudžiama į tautines juostas, įkomponuojama į verpstes, skrynias ir kitus kasdienius daiktus.³

Žirgų, arklių vaizdiniai kūriniuose iš Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus (toliau – LNDM) ir kitų atminties institucijų buvo demonstruojami kompleksinėse teminėse parodose Vilniuje, Klaipėdoje.⁴ Žirgas, arklys įvairiais žmogaus, bendruomenių, valstybių gyvenimo tarpsniais iki XX a. 4 deš. buvo agrarinės, militaristinės, ūkinės sanklodos vienas iš pagrindinių rodiklių. Tai kartu ir daugialypė Lietuvos kultūros dalis. Arklių, žirgų gausa rodė visuomenės ir valstybės ūkinę ir karinę galią. Lietuvos valstybės ankstyvaisiais ir vėlyvaisiais kūrimosi tarpsniais žirgininkystė nuo seno laikyta svarbia: buvo auginami žemaitukai, o kiek vėliau atsirado išvestinių jų veislių, vyravusių ir Europoje. Dėmesys žirgininkystei Lietuvoje turi dar vieną svarų istorinį paliudijimą – 1603 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis maršalka Kristupas Mykolas Manvydas (Dorohostaiskis) lotynų kalba išleido veikalą „Hipika“. Pirmasis arklininkystės vadovėlis ne tik mūsų kraštuose, bet ir visoje Rytų Europoje sulaukė net 8 leidimų.⁵

Lietuva – viena iš keleto valstybių, kurios herbe yra žirgo atvaizdas, simbolis – Vytis, apibendrintai išreiškiantis lietuvių pagarbą žirgui. Lietuvos žirgų, arklių auginimo, populiariojame, etninės kultūros puoselėtojai kartu su istorikais, muziejininkais 2021 m. atkreipė Lietuvos Respublikos Seimo dėmesį, kad verta kalbėti apie žirgo, arklio reikšmę ir jo vaizdavimą kultūroje ir istorijoje. Tinkama proga atsirado minint 1923 m. įsteigto Valstybinio žemaitukų veislės žirgyno 100-ąsias metines – 2023-iejį buvo paskelbti Žirgo metais.⁶

Kaip ir kitos atgimstančios Lietuvos kultūros sritys, žirgas, arklys ir jo istorinis kultūrinis palikimas sulaukė atitinkamo dėmesio. 1988 m. rugsėjo 2 d. dabartiniame Lietuvos etnografijos muziejuje buvo surengta konferencija „Arklys lietuvių gyvenime“.⁷ Išskirtinis Lietuvos valstybės ir visuomenės dėmesys žmogaus gyvenimo palydovui žirgui, arkliui parodytas praėjus 36 metams – 2023-iaisiais minint Žirgo metus.

Žirgo metais gilindamiesi į žirgo, arklio vietą mūsų kultūroje – nuo archeologinės pasagos iki valstybinės heraldikos – galėjome pajusti reikšmingą tautos dvasinio paveldo palikimą. Į šią jungtį pateko svarstymai apie žirgą, arklį istorijos ir kultūros, mokslo ir gyvenimo srityse, taip pat apie jo vietą lietuvių liaudies meno darbuose.

ŽIRGO, ARKLIO ĮVAIZDŽIO PĖDSAKAI ĮVAIRIOSE KULTŪROS SRITYSE

Norime supažindinti su žirgo, arklio vaizdavimu liaudies meno darbuose. Dėl medžiagos gausos tenkinamės dviem sritimis: kaip šis įvaizdis perteikiamas šiuolaikinėje vaizduojamojoje ir senojoje sakralinėje lietuvių liaudies dailėje. Apžvelgtų eksponatų daugiau yra LNDM fonduose, vienas kitas – kituose muziejuose.

Norint išsamiau pažvelgti į daugiabriaunį, visuminį dvasinį, kultūrinį žirgo, arklio vaizdinį lietuvių kultūroje ir liaudies mene, atkreipiamas dėmesys į kelias galimas pažinimo kryptis. Tyrėjai, analizuodami žirgo, arklio vietą mūsų kultūroje, pabrėžia, kad čia reikia platus tarpdisciplininio žvilgsnio. Todėl siekiame nors keliais pavyzdžiais priminti šio gyvulio gyvavimo, sugyvenimo su žmogumi pėdsakus archeologijoje, tautosakoje, kalboje, karyboje, mitologijoje, papročiuose, heraldikoje.

Toks visapusiškas žvilgsnis į arklio vaizdinių ištakas kultūroje iš dalies atskleistas 2023 m. konferencijose Plungėje ir Vilniuje. Pirmoji buvo skirta nacionalinei arklininkystės, žirgininkystės raidai⁸, antroji bandė apimti platesnį žirgo istorijos ir kultūros pažinimo lauką⁹.

ARKLIAI ARCHEOLOGINIUOSE RADINIUOSE

Siekiant užčiuopti, kada žirgo, arklio pėdsakų atsirado baltų (aisčių) žemėse, reikia geografiškai ir istoriškai pažvelgti į turimas žinias ir artefaktus, rastus Lietuvos teritorijoje ir už jos ribų. Vakarinėje Lietuvos dalyje – Kurmaičių, Kvėcių ir Ėgliškių pilkapynuose, įrengtuose nedidelėje teritorijoje Akmenos, Tenžės ir Danės upių pakrantėse, aptikta ankstyviausių archeologinių radinių su arklių palaikų dalimis greta žmonių įkapių.¹⁰ Jie datuojami apie II–I tūkst. pr. Kr. Vėliau atskirais periodais – III–VI a. ir

>

Nežinomas XIX a. I p. liaudies dailininkas. Šv. Jurgis Medis, aliejus, 153×110 cm LNDM, LM-1316

11

Bertašius M., „Žirgų aukojimo ypatybės Kauno apylinkių kapinyuose“, *Žemaičių žemė*, 2006, nr. 3, p. 21–30, http://www.samogit.lt/Zurnalas/2006_3/M_Bertasius.htm 2012.03.20 [žiūrėta 2024 12 15].

12
White D., „A View of the Horse from the Classical Perspective“, *The Penn Museum Collection*, <https://www.penn.museum/sites/expedition/a-view-of-the-horse-from-the-classical-perspective/> [žiūrėta 2025 03 10].

IX–XIII a. – šios laidosenos tradicijos tąsa aptinkama visoje Lietuvoje (Marvelėje ir kt.).¹¹

Turbūt galime sutikti, kad senieji indoeuropiečiai, prieš 4–5 tūkstančius metų vaizdavę uolose ar kitur juos supusius laukinius ir prijaukintus gyvūnus (taip pat ir arklius), buvo ne profesionaliojo meno, o vietos bendruomenių atstovai – gabesni piešėjai, akmenys, medžio, rago apdirbėjai. Taigi nuo pirmo žmogaus kontakto su laukiniu, vėliau prijaukintu arkliu, žirgu aptinkame jo atvaizdą – nuo primityviausių štrichų ar siluetinių linijų iki meniškų ir preciziškų piešinių, skulptūrėlių ir bareljefų.

Verta atkreipti dėmesį į tyrėjų teiginį, kad Lietuvos areale balnas ant mūsų protėvių prijaukinto žirgo pasirodo IX a. Nors atrasti II–III a. ir dar anksčiau muziejuose eksponuoti žirgeliai keramikos dirbiniuose iš Viduržemio jūros arealo rodo, kad balnas tais laikais jau buvo žinomas. Kaip pripažįsta mokslininkai, arkliai, žirgai paplito iš Azijos.¹² O žinant Romos imperijos laikotarpiu gyvavusį Gintaro kelią link Baltijos rytinės pakrantės ir nemažiau glaudžius ryšius su Azija, balnas baltų arealą galėjo pasiekti ir anksčiau. Tą liudija istoriko Manvydo Vitkūno įžvalgos straipsnyje „Kada lietuviai

pradėjo kautis raiti?“. Jis teigia: „Tarp 70 ir 150 m. susiformavo ištisas baltų kario-raitelio ir žirgo aprangos kompleksas: pentinai, žąslai ir kamanos, gūnia ir galbūt balnas. V a. viduryje atsirado perversmą karyboje sukėlęs naujas žirgo aprangos elementas – balno kilpos.“¹³

Tai, kad mūsų protėviai XII–XIII a. sandūroje tvirtai sėdėjo balne ir kovėsi, liudija ne tik archeologiniai radiniai, bet ir rašytinių šaltinių nuorodos. Azijoje, Šiaurės Kinijoje, Janghajaus kapinėse, Turfano baseino rytiniame Tian Šanio kalnų gale, naujai aptikta balno radavietė, datuojama 700–400 m. pr. Kr., patvirtina, kad balnas atsirado anksčiau. Iki šio radinio seniausi žinomi balnai priklausė Pazyryko kultūrai, kurios centras buvo Kazachstano ir Rusijos Altajaus rajonas į šiaurę nuo Janghajaus ir Turpano.¹⁴ Japoniją balnas su prijuokintu žirgu irgi pasiekė iš Šiaurės Azijos. Šią hipotezę tvirtina mokslininkai, Kumagajoje, Saitamos prefektūroje, Japonijoje, kilminguose kapuose radę VI a. pr. Kr. Hanivos keraminio žirgo su balnu modelį.¹⁵

Žirgo, arklio atsiradimo ir paplitimo genezę padeda tyrinėti ir genetikos mokslas. Mokslininkams pavyko atrasti DNR pavyzdžių, kurie priklauso net prieš 4–5 tūkst. metų gyvenusiems arkliams. Nors pasaulyje yra apie 600 arklių rūšių, jie visi priklauso tik dviem iki šių dienų išlikusioms arklių genetinėms linijoms. Viena – naminis arklys, antra – Pževalskio arklys, kitaip vadinamas Mongolijos laukiniu arkliu. „Arklys turėjo nepaneigiamai daug įtakos civilizacijai“ – pasakojo mokslininkas Ludovicass Orlando iš Tulūzos universiteto.¹⁶

Žirgas nuo antikos iki XX a. I p., pradedant archeologiniais radiniais, meniniais artefaktais ir kasdienybės reliktais, dažnai minimas valstybių istorinėje raidoje. Raitelį su žirgu įvairiais pavidalais matome daugelio valstybių ikono grafijoje, monetose, papuošaluose, ornamentikoje, tačiau reta, kad jis taptų titulinio valstybės ženklu – herbu.

ŽIRGAS, ARKLYS TAUTOSAKOJE

Kaip jau užsiminta, greta vartojame abu šio gyvulio pavadinimus. Vieni tyrėjai savo darbuose dažniau vartoja arklio, kiti – žirgo pavadinimą. Pavyzdžiui, archeologai Algimantas Merkevičius, Lijana Muradian straipsnyje nurodo, kuo šie gyvūnai skiriasi: „Arklio terminu įvardijamas

neprijaukintas arba ūkyje naudotas gyvūnas, o žirgo terminu – laidotas ir kituose ritualuose naudotas gyvūnas.“¹⁷

Tyrėja Giedrė Šukytė žodį „arklys“ dažniau vartoja kaip apibendrintą gyvūno įvardijimą. Jos darbe pabrėžiami didesni žirgo ir arklio apibūdinimo skirtumai. Autorė teigia, kad žirgo sąvoka paprastai aptinkama seniausiose (iki XVIII a. sukurtose) karinėse-istorinėse dainose. Jose kalbama apie jojimą šiuo gyvūnu. Seniausiose dainose arklio pavadinimas labai retas, jis pasitaiko tose tautosakos kūriniuose, kuriuose pabrėžiamas sunkus darbas žemės ūkyje, taip pat kai pasakojama apie kalendorinių metų laikų ūkio darbus.¹⁸

Kokią didelę vietą mūsų dvasinėje kultūroje užima žirgas, arklys, liudija šimtai patarlių, priežodžių, pasakojimų, tūkstančiai liaudies dainų, apdainuojančių lietuvių būtį visais jo gyvenimo tarpsniais, pradedant krikštynomis ir baigiant laidotuvėmis. Daugiausia žirgas minimas karinėse-istorinėse dainose, kurių keliasdešimt tūkstančių variantų tautosakos tyrinėtojai sudėjo į šešis solidžius tomus – III, IX, XVII, XVIII, XIX, XXI.¹⁹ Dainos liudija ištikimą žirgo, arklio tarnystę ir bendrystę kartu su mūsų protėviais kuriant Lietuvos karalystę ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, drauge ginant ją nuo priešų, o vėliau stiprinant moderniąją Lietuvą XX a. I ketv.

Birutė Jasiūnaitė straipsnyje „Švento Jurgio arklukas“, tyrinėdama kalbos pavyzdžius, daro išvadą, kad dalis frazeologizmų yra zoomorfiniai žmogaus apibūdinimai. Ji pamini apie 100 tradicinių frazeologinių junginių, „kuriuose drauge su įvairiomis mitinėmis būtybėmis dažniausiai minimi: 1) naminiai gyvuliai, 2) laukiniai žvėrys, 3) naminiai paukščiai, 4) laukiniai paukščiai, 5) ropliai, 6) vabzdžiai, 7) įvairios kitos gyvūnijos pasaulio realijos“²⁰. Šis suskirstymas iš dalies patvirtina dažniausiai žmogų supančių gyvūnų ir gyvių, kurie patenka į šnekamąją, dainuojamąją ar vaizduojamąją liaudies kūrybą, aplinką. Naminių gyvūnų grupėje nuolat minimas arklys ir žirgas.

ŽIRGAS KAIP SIMBOLIS

Tyrėjai nurodo, kad iš prijuokintų žmogaus naminių gyvulių arklys atkeliavo po šuns, katės, ožkos, karvės. Tik vėliau jis atsidūrė pagal svarbą ir pagarbą arčiausiai žmogaus.²¹ Pastaruoju metu daugiau tyrėjų dėmesio yra sulaukę paukščiai, šunys – aptariamas jų vaizdavimas

>

Stanislovas Riauba. Platelių ežero salos ragana. 1965 Medis, polichrominis dažymas, 44 cm LNDM, LM-3457

22

Gaidamavičiūtė O., „Paukščio vaizdinio sklaida ir simbolinės prasmės kraitinių skrynių puošyboje“, *Res Humanitariae*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2022, t. 30, p. 289–309, file:///C:/Users/Vartotojas/Downloads/rh-30-0-17_gaidamaviciute.pdf [žiūrėta 2024 12 15]; Blaževičius P., Mikšaitė S., „Šunys nusipelno muziejaus“: už ką juos gerbiame, mylime ir (ne)bijome“, 2025 04 29, https://lnm.lt/aktualijos/sunys-nusipelno-muziejaus-uz-ka-juos-gerbiame-mylime-ir-nebijome/ [žiūrėta 2024 12 15].

23

Sribaliutė J., „Kukių kapinyne rasta žalvarinio žirgo figūrėlė tapo Mažeikių muziejaus simboliu apie 2014 m.“, *Santarvė*, 2018 01 12, https://www.santarve.lt/kukiu-kapinyne-rasta-zalvarinio-zirgo-figurele-tapo-mazeikiu-muziejaus-simboliu/#google_vignette [žiūrėta 2024 12 15].

24

Nikitenka D., „Stogo kraigo žirgeliai – magiški simboliai“, *Vakarų ekspresas*, 2022 05 22, https://ve.lt/gyvenimas/kultura/stogo-kraigo-zirgeliai-magiski-simboliai [žiūrėta 2024 12 15].

25

Tumėnas V., „Žirgelių“ rašto semantinis laukas“, https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Tumenas_Vytautas/Tumenas_LK_1997_2.pdf [žiūrėta 2024 12 15].

profesionaliajame ir liaudies mene, simbolikos paplitimo raida, jų prasmės.²²

Žiūrint istoriškai, seniausi žirgelių simboliai, geometriniai ženklai aisčių (baltų) areale aptinkami archeologiniuose radiniuose – keramikos, vėliau metalo dirbiniuose. Koks stiprus dvasiškai ir sakraliai žirgo, žirgelio, arklio atvaizdas ir šiais laikais, kad net kelios atminties institucijos pasirinko savo įstaigų logotipams archeologinius radinius, žirgelių atvaizdus. Mažeikių muziejus logotipą apie 2014 m. susikūrė iš tame pačiame rajone Kuklių kaime rasto XI–XII a. žalvarinio pakabučio su žirgo figūrėle.²³ Šiaulių turizmo informacijos centras tarptautiniam

projektui „Baltų kelias“ ženklą sukūrė taip pat iš V–VII a. archeologinio radinio – žalvarinio raitelio pakabučio, rasto Didvyčių kapinyne (Plungės r.).

Kaip jau užsiminta, namų kraigai būdavo užbaigiami dekoratyviniais lėkais, sukryžiuotais žirgeliais. Kai kurie jų, kiek pakitę, ne kartą atnaujinti, pasiekė ir mūsų dienas – jais puošiami pavieniai senos statybos namų stogų kraigai. Skirtinguose etnografiniuose regionuose šios kraigo puošmenos vis kitokios.²⁴ Suporuoti žirgeliai ant namo kraigo – sena lietuvių tradicija. Žmonės juos įtaisydavo norėdami ne tik apsaugoti stogo dangą nuo vėjo gūsių, bet ir papuošti namą, suteikti jam sakralinę apsaugą.²⁵

Romanas Krasninkevičius. Tas mano palvys. XX a. II p. Popierius, 29×36,5 cm LNDM, LM-3274

Žirgas, arklys yra tarpininkas, savo šeiminko palydovas į dausas, padangę, į kitą nežemišką gyvenimą. Mitologas Gintaras Beresnevičius atkreipė dėmesį, kad su žirgu važiuojama, jojama ne į pragarą, o tik į dangų, dausas.²⁶ Mitologai, tyrinėję baltų mitologijos sakmes, nurodo, kad mitiniai baltieji (širmi) dvyniai ašvieniai per dangaus skliautą traukia Saulės vežimą, kuris simbolizuoja kasmetinį ūkio darbų ir rūpesčių ratą. Šis mitinis vaizdinys aptinkamas beveik visame indoeuropiečių areale. Pagarbaus palydėjimo į paskutinę kelionę tradicija pasiekė ir XX a. I p. Tai liudija, kad žirgai, arkliai dalyvauja ne tik vežant karstą, nes tai lyg savaime suprantama, bet ir pagarbos palydoje į paskutinę kelionę, greta vainikus nešančių žmonių, poromis eisenoje joja raiteliai, laikydami atsisveikinimo vainikus. Tą galima matyti tarpukario Upynos, Kvėdarnos nuotraukose.²⁷ Su raiteliais eisenoje į paskutinę kelionę iškilmingai būdavo palydimas garbingas bendruomenės narys, sutinkami garbūs svečiai, ir tai šventinei eisenai suteikdavo iškilmingumo, sakralumo. Mažojėje Lietuvoje XIX a. buvo paplitusi tradicija – tautiniais drabužiais pasipuošusios merginos raitelės dalyvaudavo panašaus pobūdžio šventiniuose renginiuose.

Žirgo atvaizdą nuo 1990 m. kovo 11 d. matome istorinės ir valstybinės heraldikos simboliuose, herbe, vėliavoje. Prisimename mūsų istorinį ir modernųjį Vytį – istorinės ir modernios

Lietuvos valstybės simbolį. Vertindamas Lietuvos valstybės simbolio raitelio reikšmę, Dainius Razauskas atkreipia dėmesį, kad „raitelis čia yra visokeriopos laimės, sėkmės ir sveikatos, iš esmės – tiesiog visavertės žmogiškosios būties simbolis“²⁸. Todėl ir raitelis ant žirgo – Vytis yra aukštesnės valdžios simbolis.

Apie žirgo, arklio vietą istorinėje ir šiuolaikinėje Lietuvos heraldikoje baigiamojoje Žirgo metų konferencijoje 2023 m. plačiau kalbėjo heraldikos specialistas, dailininkas Arvydas Každailis. Jis priminė, kad Lietuvos valstybės atkūrimo pradžioje vėliavai su Vyčiu buvo siūlomas valstybinės vėliavos statusas. Šį statusą turi tautinė trispalvė. A. Každailis priminė, kad, be valstybės simbolio Vyčio, dar apie 35 Lietuvos miestai, miesteliai ir seniūnijos savo herbiniuose ženkluose turi žirgus, arklius arba visu siluetu, arba atskiromis pakinktų dalimis (pasagos, žiežirbos, balnai ir kt.), arba stilizuotomis religinių (šv. Jurgio) ar mitologinių būtybių (vienaragio, hipokentauro) pavidalais.²⁹

ŽIRGAS, ARKLYS KALENDORINIUIOSE PAPIROČIUOSE

Žirgo metų konferencijoje priminta dar gyva švyio šokdinimo tradicija kalendoriniuose papročiuose tarp šv. Kalėdų ir Trijų Karalių šventės. Be žirgo su raiteliu kostiumo neapsieinama ir Užgavėnių persirengėlių šventėje – joje dalyvauja pavargėliai, gandrai, meškos, Morė, Kanapis ir kiti personažai. Užgavėnių ir švyio šokdinimo senos kalendorinės šventės įtrauktos į Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo sąvadą. Šių švenčių vaizdiniai aptinkami ir liaudies menininkų tapybos ir kituose darbuose. Greta įvairių Užgavėnių kaukių iš medžio, popieriaus ir kitų medžiagų, populiari ir arklio galvos kaukė, kurią užsimauna šventės dalyvai. Žirgų su raiteliu kostiumų vaidinimai, vykę Vakarų Europos dvaruose, užfiksuoti XVI–XVIII a. paveiksluose, pasiekė ir šias dienas. Tokie vaidinimai tebevyksta Prancūzijoje, Belgijoje ir kitur. Galima prielaida, kad Užgavėnių, viso žirgo su raiteliu kostiumo kaukė³⁰, panašiai kaip ir Gražiškių švyio (su petnešomis per pečius ir diržais) su tabaluojančiais prie šonų pririštais raitelio batais, yra lietuviškas, savitas, bet kartu ir bendrakultūris Europos palikimas.

³¹ Žr. <https://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/amzinai-jau-nas-eismas-ir-transportas-vilniuje-lvia/exh-340/vezimai-karietos-roges/case-1823#slide8> [žiūrėta 2024 12 15].

³² Klimka L., „Vilniaus Kaziukas: šventės istorija ir perspektyvos“, *Etninė kultūra*, 2015, nr. 9, p. 90–97, <https://ekgt.lt/media/dokumentai/veikla/Tyrimai/2015/L.Klimka2015.pdf> [žiūrėta 2024 12 15].

³³ *Liaudies meno paroda: katalogas*, sud. A. Počiulpaitė, Vilnius: Liaudies kultūros centras, 2009.

³⁴ Žr. <https://www.lndm.lt/educacine-programa-gyventojai-ir-simboliai-gyvybes-medzio-sakose-parodoje-zeme-kele-zole-augalai-ir-gyvunai-lietuviu-liaudies-mene/> [žiūrėta 2024 12 15].

³⁵ Gaidamavičiūtė O. „Žemė kėlė žolę: augalai ir gyvūnai lietuvių liaudies mene“, *Voruta*, 2022 04 17, <https://www.voruta.lt/zeme-kele-zole-augalai-ir-gyvunai-lietuviu-liaudies-mene/> [žiūrėta 2024 12 15].

³⁶ Beliūnienė D., „Žemė kėlė žolę – amžinasis gyvybės ratas“, *Šiaurės Atėnai*, 2022 04 15, <http://www.satenai.lt/2022/04/15/zeme-kele-zole-amzinasis-gyvybes-ratas/> [žiūrėta 2024 12 15].

³⁷ *Šventasis karys. Šv. Jurgis dailės kūriniuose*: parodos katalogas, Kaunas: Vytauto Didžiojo karo muziejus, 2017, <https://www.vdkaromu-ziejus.lt/wp-content/uploads/2018/12/sv.jurgio-katalogas-el.pdf> [žiūrėta 2024 12 15].

³⁸ *Ibid.*, p. 88.

Lietuvoje ryški kalendorinė šventė, kurioje prisimenami arkliai ar žirgai, yra Jurginės. Nuo seno per jas buvo pagerbiami naminiai gyvūnai ir ypač arklys, nes šv. Jurgis yra pagrindinis arklio globėjas. Kasmet Palangoje vyksta teatralizuotos Jurginės su menamu slibinu, raito Jurgio su raiteliu palyda, dainorėlių, orkestro eisena, kuri baigiasi misterija – slibino nugalėjimu. Seniau daug kur antrą šv. Kalėdų dieną ar per Tris Karalius būdavo važinėjamasi su žirgais, lankomi kaimynai ir giminės. Ši tradicija ilgiau išliko Pietryčių Lietuvoje, Vilniaus krašte ir pavienių žirgininkų dėka – Dzūkijoje, Žemaitijoje, Rytų Lietuvoje. Su Verkių dvaro XIX a. pab. vežimais, brikomis, fajetonais galima susipažinti virtualioje parodoje.³¹

Kelerius metus iš eilės Vilniaus Kaziuko mugėje buvo bandoma organizuoti ir populiarinti gyvą autentišką prekybą iš XIX–XX a. pr. medinių ratų, vežimaičių su arkliais žemaitukais. Lankytojai domėjosi, bet patiems žirgininkams entuziastams be valstybės paramos buvo sunku puoselėti šią tradiciją. Apie ją plačiau straipsnyje kalba etnologas Libertas Klimka.³²

Galime konstatuoti, kad išlikusios kalendorinės šventės, vieši pilietiniai, istoriniai renginiai, kur greta žmogaus gyvas žirgas ar jo personažas vienaip arba kitaip išlieka kolektyvinėje ir individualioje sąmonėje, atgimsta vaizdiniais liaudies menininkų ir profesionalių kūrėjų darbuose.

ŽIRGO, ARKLIO VAIZDAI PARODOSE

Žirgų simbolikos gausiai yra audiniuose, juostose, tradiciniuose drabužiuose (išaustuose, išsiuvinėtuose), namų apyvokos daiktuose, tokiuose kaip verpstės, spintos, skrynios, lazdos ir pan. Nemažą mokslinę ar informacinę vertę turi vykusių specializuotų ar kompleksinių parodų katalogai. 2009 m. Lietuvos tūkstantmečio minėjimo renginiuose pristatyta liaudies meno paroda atspindėjo vaizduojamąjį, taikomąjį ir paprotinį liaudies meną, joje buvo pateikta visas spektras liaudies menininkų kūrinių. Šios parodos kataloge³³ aptinkame ir žirgo, arklio atvaizdų. Jų gausu tapybos darbuose, vaizduojančiuose kaimo buitį, kraštovaizdį, kalendorines šventes. Žirgelių apstu keramikos dirbiniuose: vaikiškose švilpynėse, žaisluose ir sakraliniuose šiuolaikinės skulptūros siužetuose su

šv. Jurgiu, kuris raitas galynėjasi su slibinu. Į šį katalogą pateko žinomų tautodailininkų Antano Viluckio, Mindaugo Vyšniausko, Rimanto Zinkevičiaus, Antano Lastausko, Adolfo Teresiaus ir kitų skulptūros ir skulptūrinės kompozicijos su šv. Jurgiu ant žirgo.

Kita panoraminė paroda „Žemė kėlė žolę: augalai ir gyvūnai lietuvių liaudies mene“, 2022 m. sausio 18–gegužės 15 d. veikusi Taimomosios dailės ir dizaino muziejuje, žiūrovams pristatė eksponatus su žirgo, arklio vaizdais.³⁴ Apie parodą plačiau rašė Ona Gaidamavičiūtė. Ji prisiminė Kultūros, filosofijos ir meno institute organizuotas mokslines konferencijas ir jų pagrindu išleistus straipsnių rinkinius „Augalų ir gyvūnų simboliai“ (1999), „Simbolis lietuvių kultūroje“ (2019). Juose vienaip ar kitaip minimi žirgo, arklio kultūros atspindžiai.³⁵ Išsamiai parodą pristatė Daiva Beliūnienė.³⁶

2017 m. pasirodė Vytauto Didžiojo karo muziejuje vykusios parodos katalogas „Šventasis karys. Šv. Jurgis dailės kūriniuose“. Parodoje ir kataloge liaudies meno kūriniai suskirstyti į tapybos, grafikos ir skulptūros grupes. Paroda buvo skirta išimtinai šv. Jurgio personažui. Sakraliniuose liaudies meno kūriniuose – skulptūrose ir paveiksluose – šv. Jurgis vaizduojamas raitas ant žirgo ir ietimi bandantis nugalėti blogio įsikūnijimą slibiną (smaką, drakoną). Liaudies meno atstovų darbuose šv. Jurgis daugiausia vaizduojamas ant žirgo, o profesionalių menininkų kūriniuose esama daugiau šv. Jurgio be žirgo atvaizdų. Parodos rengėjai teigia: „Daugumas senųjų liaudies menininkų tiek droždami, tiek piešdami, raizydami sakralinius kūrinius prisilaikė ikonografinės krikščioniškos tradicijos vaizduodami riterio aprangą, žirgo pakinktą, jų dėvėseną, spalvinius sprendimus.“³⁷

Liaudies menininkų darbuose yra nemažai vaizdavimo interpretacijų. Vienas iš įdomesnių kūrinių – XVIII a. pab. nežinomo autoriaus šv. Jurgis su žirgu, nutapytas ant medžio pagrindo (LNDM, LM-1316, 153×110). Manoma, kad šis paveikslas nutapytas ant Laukuvos bažnyčios zakristijos durų. Žirgas, pasukęs galvą, žiūri į mus gyvomis, kiek nustebusiomis akimis.³⁸ Kadangi grafikos lakštai buvo tiražuojami dešimtimis, tų pačių egzempliorių galima aptikti keliuose muziejuose. Šiame kataloge daugiausia kūrinių pristatoma iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės ir Lietuvos nacionalinio muziejų. Viena kita šv. Jurgio skulptūra yra ir iš

LNDM (anksčiau – Lietuvos dailės muziejus, LDM) fondų.³⁹

Prie šios parodos dalies ir katalogo aptarimo stabtelta plačiau, nes ši informacija rodo žirgo su raiteliu lietuvišką ir savitą vaizdavimą sakralinės dailės kūriniuose. Nors liaudies kūriniuose matome siekį vaizduoti žirgą ir raitelį laikantis kanoninių vaizdinių, tokių kaip žirgo poza, pakinktai, raitelio laikysena, ginkluotė, bet, kaip minėta, autoriai daug ką interpretuoja savaip. Menine įvairove ypač pasižymėjo slibinų vaizdavimas. Reikia priminti, kad dauguma krikščioniškų meno kūrinių, sukurtų iki XX a. 4 deš., į nacionalinius ir regioninius muziejus pateko po Antrojo pasaulinio karo, siaučiant ateizmo bangai, vėliau vykstant nepamatuotai melioracijai. Tuo metu, XX a. II p., sakraliniai kūriniai, jei ir buvo kuriami, viešumoje retai kada pasirodydavo. Jie dulkėjo meistrų dirbtuvių lentynose arba kabojo privačių namų erdvėse, asmeninėse kolekcijose. Kaip pastebi dauguma menotyrininkų, sakralusis liaudies menas, kaip ir kitos kultūros sritys, laukė Lietuvos Atgimimo.

ŽIRGO, ARKLIO VAIZDINYS XX A. II PUSĖS LIAUDIES MENO KŪRINIUOSE

Šiuo laikotarpiu privati žemė, kaip ir didelė dalis arklių, buvo nacionalizuota. Ūkininkai buvo ištremti į Sibirą, vyko partizaninė kova. Iš nusavintų žemių suformuotos kolūkių ir tarybinių ūkių valdos, o jose atsидūrė ir arkliai. Gyventojai dirbo valstybiniuose miškuose, soduose, fermose, o po valdiškų darbų dar turėjo apdirbti ir savo 60 arų. Arklių mažėjo ne tik dėl sovietinės ūkių organizavimo tvarkos, bet ir dėl to, kad gausėjo transporto ir žemės ūkio technikos.⁴⁰ Todėl dar XX a. I p. gimę žmonės, vėliau aktyviai įsitraukę į tautodailės veiklą, nostalgiskai vaizdavo savo jaunystės laikų kaimus, miestelius, kur neatskiriama etnografinio kaimo, agrarinio kraštovaizdžio dalis yra arklys ar žirgas. Tuo metu tautodailininkai kūrė labiau etnografinio pobūdžio, tautosakos personažų žmogiškas ydas vaizduojančius kūrinius.

Daugelyje nacionalinių ir regioninių muziejų yra nemažai eksponatų su arkliu, žirgu. Piešiniuose ir skulptūrinėse kompozicijose arklys, žirgas vaizduojamas kartu su žmogumi ar grupe žmonių idiliškame kaimo, vienkiemio kraštovaizdyje, darbų ar švenčių kūryje. Taigi XX a.

II p. liaudies meistrai – skulptoriai, tapytojai ar grafikai, perteikdami savo prisiminimus, neapsiėjo be arklio, žirgo vaizdavimo. Jų gausu garsiųjų tautodailininkų skulptorių Ipolito Užkurnio, Liongino Šepkos, Aniceto Puškoriaus, Stanislovo Riaubos, Adomo Kvaso, Vytauto Majoro ir kitų darbuose. Arklio, žirgo vaizdiniai aptinkami tapytojų, grafikų, karpinių meistrų Petronėlės Gerlikienės, Elenos Adomavičienės, Aldonos Biveinienės⁴¹, Romano Krasnikevičiaus⁴² ir kitų kūryboje.

Norisi atkreipti dėmesį į vieną iškiliausių naiviojo liaudies meno atstovo Stanislovo Riaubos (1904–1982) kūrybą. Nemažai šio autoriaus darbų saugoma LNDM, Žemaičių dailės muziejuje, Žemaičių muziejuje „Alka“ ir kt. Jo kūrybinį palikimą tyrinėjo ir leidinyje „Stanislovas Riauba“ pristatė liaudies meno rinkinio vyriausioji kuratorė ir tyrėja Marija Kuodienė.⁴³ S. Riaubos kūryboje yra nežemiškų paukščių, išraiškingų spalvotų slibinų. Verta priminti brandžiąją jo kūrybą atspindinčią skulptūrinę kompoziciją „Platelių ežero salos ragana“. Ši kompozicija – žirgas su puošnia raitele – radosi iš nugirstos, perskaitytos legendos. M. Kuodienė atkreipia dėmesį, kad skulptūra atkartoja senosios liaudies sakralinės skulptūros tradiciją. Tyrėja teigia: „Skulptūrinė grupė vientisa, realistiškai traktuotos formos dekoratyvios ir dinamiškos, plastinio vaizdo struktūra atspindi tradicines šv. Jurgio skulptūras.“⁴⁴

Tarp talentingo tautodailininko Vytauto Majoro įvairių personažų – vilkų, mišžinų – yra ir žirgas, arklys. Vienas jo kūrinyse „Tiesos nešėjas“⁴⁵ – žirgas su raiteliu, laikančiu ietį, kiek primena Europos riterių epochos personažą. Šis personažas ant žirgo, sukurtas apie XX a. 8 deš., negalėjo būti pavadintas kitaip. Gal autorius būtų mielai vaizdavęs šv. Jurgį ar Vyti, bet tuo metu buvo negalima. Tame pačiame leidinyje rodoma ir žaisminga medinio arklio, traukiančio vienkinę tikro dydžio brikutę, skulptūra, taip pat kūrinyse „Šviesos keliu“ (raitas ant medinio žirgo riteris su ietimi joja per pakeliamą tvirtovės tiltą), pano su raiteliu „Jojau jojau“.⁴⁶

1966 m. kovo 1 d. pirmoji tuometinėje Sovietų Sąjungoje įkurta Lietuvos liaudies meno draugija dabartiniu Lietuvos tautodailininkų sąjungos vardu pervadinta 1989 m. Ši draugija, be ideologinio šleifo, atliko pozityvų organizacinį, metodinį vaidmenį vertindama kūrinių meninį lygį, organizuodama plenerus, kūrybines

47
Lazauskaitė E., *Lietuvos tautodailininkų sąjungai – 50*, Vilnius: Tautodailininkų sąjungos fondas, 2016.

48
„Viską aš prisimenu...“. Jurgio Kazlausko medžio drožiniai, parengė S. Račkaitytė, R. Bražėnaitė, M. Karčemarskas, Vilnius: UAB „Savas takas“, 2018, p. 11.

49
Ibid.
50
Žr. https://alkas.lt/2023/09/26/ka-plazda-zirgu-karciai-uzpaliu-kaminycios-languose/ [žiūrėta 2024 12 15].

51
Jocys V., „Istorinis žygis žirgais žemaitukais apie Lietuvą“, *Etninė kultūra*, 2015, nr. 9, p. 161; Jocys V., „Vaidoto Digaičio kelionė žemaitukais aplink Baltiją“, *Žemaičių kultūros savastys*, t. 2: *Epochų jungtys*, Vilnius: Spauda, 2013, p. 148–172.

stovyklas, išvykas, kūrybos priemonių įsigijimą ir kt. To laikotarpio ideologizuotų darbų yra LNDM ir kitų muziejų fonduose. Dauguma minėtų brandžių tautodailininkų anksčiau ar vėliau tapdavo Lietuvos liaudies meno draugijos, o nuo 1989 m. – Lietuvos tautodailininkų sąjungos nariais. Ši sąjunga ir jai giminiška pagal veiklą Lietuvos tautodailininkų sąjungos Vilniaus bendrija atlieka didžiulį organizacinį, ugdymo darbą organizuodamos parodas ir konkursus. Apie iškiliausius tautodailininkus jos leidžia kūrybos almanachus, parodų katalogus, kasmetinį leidinį „Lietuvos tautodailė“.⁴⁷

Grįždami prie XX a. II p. etnografinio, tautosakinio klodo tautodailės laikotarpio, norime pacituoti menotyrininkės Alės Počiulpaitės pastebėjimus, išdėstytus leidinyje „Jurgio Kazlausko medžio raižiniai“: „Tuometinėse liaudies meno parodose tokie darbai buvo savotiška oazė, kurioje galėjai pasinerti į pasaulį, iš esmės jau nebeesantį, bet kuris tebėra brangus kaip laike nutolęs idealas.“⁴⁸ Ji apžvelgia tautodailininko gyvenimo ir kūrybos raidą. Nemažai vietos joje užima medžio drožiniai

<
Tautodailininkas Jurgis Kazlauskas su skulptūra „Į turgų“. XX a. 9 deš. A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus, AMp-3760

su arkliu, atliekančiu pagrindinius žemės ūkio darbus: be arklio neapsieinama ariant, akėjant, vežant šieną, važiuojant į turgų, į mišką rąstų, net vykstant į svečius. A. Počiulpaitė užsimena, kad šis nuoseklus drožinių pasakojimas primena „savotišką medyje įkūnytą epą“⁴⁹. Visas kūrybinis tautodailininko J. Kazlausko palikimas saugomas ir pristatomas visuomenei A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus Anykščiuose filialo Arklio muziejuje Niūronyse. Verta užsiminti apie dar vieną gražų arklio, žirgo kultūros – etnografinio žirgininkystės muziejaus – puoselėjimo pavyzdį Užpaliuose. Privatus kultūros židinyse įkurtas garsiosios žirgų mylėtojos Viktorijos Rastenytės-Jovarienės ir jos šeimos, talkinant vietos bendruomenei.⁵⁰

Absoliuti dauguma Užpalių muziejaus eksponatų, susijusių su arkliu, žirgu, yra suvenyrai, autentiškos pakinktų dalys, paveikslai, tautodailės dirbiniai, karpiniai, iškarpos ir straipsniai, leidiniai apie žirgininkystę šiame krašte, Lietuvoje ir kitur. Profesionalus muziejininkas pasakytų, kad trūksta sistemiskumo, detalesnių eksponatų aprašų ir kt. Bet matydamas nuveiktus darbus šiame Užpalių dvaro viename iš ūkinių pastatų, džiaugiesi žmonių atsidavimu ir pagarba liudyti žmogaus ir žirgo ilgaamžę bičiulystę.

Apie kitą privačią iniciatyvą kaupti ir restauruoti arklių, žirgų pakinktus išgirdome konferencijos Vilniuje metu. Šią ir panašias veiklas plėtoja atskiri arklīninkystės, žirgininkystės entuziastai Česlavas Marcišauskas, Vaidotas Digaitis, Liudas Augaitis, Donatas Mazurkevičius ir kt.⁵¹ O kur dar žirgininkystės klubai... Tai atskira ir plati tema, liudijanti žmogaus ir žirgo draugystę. Pavyzdžiui, Lietuvos policijos departamentas nutarė, kad neapsimoka laikyti raitosios policijos, kuri buvo pasitelkiama viešų renginių metu tvarkai palaikyti, valstybinėms šventėms reprezentuoti.⁵² Taigi valstybės globojamas žirgo ir raitelio vaizdinys iš viešųjų erdvių dinga, o tai reiškia, kad ir meno kūrėjų darbuose jį matysime rečiau.

Reikia priminti, kad be teminių Žirgo metų parodų – respublikinės tautodailės parodos

Feliksas ir Alfonsas Ročiai.
Vytis. 1966
Medis, inkrustacija,
64×64,5 cm
LNDM, Lv-1181

Telšiuose (organizavo Telšių tautodailės draugija), respublikinio konkurso ir parodos (organizavo Lietuvos etninės kultūros ugdytojų sąjunga (toliau – LEKUS), Etninės kultūros globos taryba (toliau – EKG) ir Žemaitukų arklių augintojų asociacija), Dusetų galerija jau daug metų organizuoja profesionalių menininkų ir fotografų respublikines ir tarptautines parodas. Apie tai kalbėjo, savo organizacine patirtimi ir planais pasidalijo Dusetų meno galerijos direktorius Alvydas Stauskas.⁵³ Parodos Telšiuose kūriniai pateko į kataloginį atvirukų rinkinį, o LEKUS su partneriais atrinkti geriausi kūriniai puošia EKG raštinės sienas, prizininkai pagerbti padėkomis ir pažintine kelione pas tikrus žemaitukų veislės arklius į Lietuvos gyvulininkystės institutą Baisogaloje.⁵⁴ Kaip rodo atmintinų metų patirtys, nors proginės priemonės trumpalaikės, jos duoda naujų pažinimo impulsų visuomenei, o šie virsta naujais kūriniais, tyrimais, vieno ar kito kultūros dėmens, šiuo atveju tautodailės kaip nacionalinės tapatybės, palaikymu ir tąsa.

APIBENDRINIMAS

Taigi galime susidaryti vaizdą, kad žirgas, arklys yra reikšminga lietuvių (aisčių) bendro gyvenimo, tūkstantmetės Lietuvos istorijos, kultūros ir nacionalinės tapatybės dalis, matoma ir

atpažįstama per dvasinio ir materialaus paveldo palikimą, taip pat ir liaudies meną.

Pavyzdžiai rodo, kad kuo daugiau vieno ar kito gyvūno, mūsų atveju – žirgo, arklio, ženklo, vaizdinių, garsų išliko kalboje, tautosakoje, mitologijoje, liaudies ar profesionalioje dailėje, heraldikoje, tuo lengviau galime atsekti objekto ar reiškinių giluminę reikšmę nacionalinei kultūrai ir jo vietą pasaulinėje kultūroje.

Aptardami sakralinę tautodailę apžvelgėme atvaizdo ir istorinės dokumentacijos santykį, o nagrinėdami šiuolaikinę vaizduojamąją dailę, ieškodami vaizdinių ir simbolių kilmės priežastingumo, atkreipėme dėmesį į kitas kultūros, istorijos sritis: archeologiją, tautosaką, mitologiją, heraldiką. Atskirai aptarę šias sritis, LNDM ir kitose atminties institucijose saugomus eksponatus, matome visuminį vaizdą – žirgo, arklio tiesioginį atvaizdą arba jo simbolius, per kuriuos kūrinio autorius perteikia laikotarpį, aplinką ar savo jauseną ir meninėmis priemonėmis kuria savitą pasakojimą.

Mus pasiekusi senoji sakralinė liaudies dailė buvo kuriama laikantis ikonografinės krikščioniškosios tradicijos, bet išsiskyrė savitomis vaizdavimo interpretacijomis. Nuo XX a. II p., po aneksijų, Antrojo pasaulinio karo ir siaučiant sovietiniams ideologiniams suvaržymams, liaudies meno kūrėjai kūrė labiau etnografinio pobūdžio, tautosakos personažų žmogiškas ydas perteikiančius kūrinius. Todėl LNDM ir kituose muziejuose nemažai eksponatų su žirgu, arkliu pavieniui ar skulptūrinėse kompozicijose kartu su žmogumi, grupe žmonių idiliškame kaimo, vienkiemio kraštovaizdyje, prie darbų ar švenčių sukuryje.

Apžvelgtos panoraminės 2009, 2017, 2018, 2022 metų parodos ir šv. Jurgiui skirta 2017 m. paroda, jas lydėję katalogai patenkino visuomenės pažinimo poreikį, suteikė menotyrininkams ir kultūros istorikams naujų žinių apie vieną, kitą autorių ar objektą.

Domėjimasis žirgu, arkliu neturėtų liautis pabaigus minėti atmintinus metus, todėl kviečiame kolegas ir įvairių sričių atstovus daugiau dėmesio skirti žirgo, arklio kultūros palikimui, jį pristatyti Lietuvos visuomenei ir pasaulio bendruomenei, nes tai mūsų tautos ir Lietuvos valstybės tapatybės dalis.

Capt. Balsys – amateur photographer Aleksandras Balsys

Žydrė Petrauskaitė

Aleksandras Balsys was born in the village of Burbaičiai (Plungė Rural District, Telšiai District, Kaunas Governorate) to a large family of wealthy farmers. His parents were Ona and Juozas Balsys. He was mobilised into the tsarist army in 1916 and was sent to be educated at the military academy in Saint Petersburg where he became a junior officer. In 1919, he was mobilised into the Lithuanian army where he held various duties – from officer to one of the War Museum’s staff, later becoming a bailiff at the Kaunas Court. He was of a calm character and an artistic soul, he wrote poetry, and his marriage to the doctor Ona Masaitytė-Balsienė was one of his

life’s important turning-points. There is little data about his creative legacy in Lithuania. During the inter-war years, Balsys compiled his photographs and published a 62-page trilingual (Lithuanian, English, French) quality-printed album titled Kaunas, which he released using his own funds at the Otto Elsner printing house in Berlin. This was one of the first albums published in Lithuania. Printed postcards from the set (of 20) Series I. Kaunas and surrounds have survived in the greatest quantity. Most of his photographs still exist in the family’s archive in Canada. While the majority are reportage and documentary images, some may be considered art photography.

Kap. Balsys – fotografas mėgėjas Aleksandras Balsys

Žydrė Petrauskaitė

Fotoaparatus ir fotografavimo procesui supaprastėjus, atsirado daug fotografų mėgėjų. 1914 m. „Vairo“ žurnale Pranas Mašiotas fotografus mėgėjus ragina neduoti „savo aparatams rūdyti“, skatina „rinkti medžiagą mūsų kraštui iliustruoti“, atkreipti dėmesį į dabartį ir ypač į praeities paminklus, nes daug kas vertingo gali išnykti.¹ Fotografijos mėgėjai, inspiruoti patriotinio pakilimo, buvo pasiryžę prisidėti fiksuodami krašto kultūrinį paveldą, bet dalis jų taip ir liko nežinomi. Steponas Kolupaila jau

gerokai vėliau, 1933 m., Fotomėgėjų draugijos steigiamajame susirinkime sakė: „Meniškas skonis – žmogaus prigimtyje. Laisvas nuo techniško suvaržymo, kiekvienas foto mėgėjas gali duoti tikrą šedevrą, kuriais grožėsis pats ir dalysis tuo smagumu su kitais grožio mėgėjais. Lietuvos foto mėgėjai turi dar kilnesnių tikslų. Mūsų pareiga – pažinti savo kraštą ir supažindinti su juo ir mūsų piliečius, ir užsieniečius, pažadinti turizmą, privilioti svetimų turistų, pakelti Lietuvos vardą...“²

52
Brimeris D., „Vilniuje nebeliko raitosios policijos: „Gaila tarnybinių žirgų, gaila“, 2024 12 05, <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/vilniuje-nebeliko-raitosios-policijos-gaila-tarnybiniu-zirgu-gaila-n1382224> [žiūrėta 2025 05 10].

53
Žr. <https://www.youtube.com/watch?v=3ZEjP0YIG-tI&list=PLp0LsHeck7A-JtIKyqE6VKNc2PCD-DXFeqA&index=3> [žiūrėta 2024 12 15].
54
Žr. <https://gic.lsmuni.lt/lt/naujienos/aktualijos/konkursas-mano-zirgas> [žiūrėta 2024 12 15].

1
Mš. Pr., „Fotografams-mėgėjams“, *Vairas*, 1914, nr. 10, p. 6.
2
Žvirgzdas S., „Lietuvos fotomėgėjų sąjunga 1933–1940“, *bernardinai.lt*, 2013 02 15, <https://www.bernardinai.lt/2013-02-13-stanislovas-zvirgzdas-lietuvos-fotomegeju-sajunga-1933-1940/> [žiūrėta 2025 04 09].